

УДК 72.01:725.94

ОСОБЛИВОСТІ ТИПОЛОГІЇ ТРАДИЦІЙНОЇ ХАТИ В ЗОНІ НИЖНЬОГО РЕУТУ (СТАРИЙ ОРХЕЙ): КОМПАРАТИВНИЙ КОНТЕКСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

МАЛКОЧ Віталіє
Інститут Культурної Спадщини, Кишинів, Молдова
vitaliemalcoci@gmail.com

З міфологічної точки зору, в культурі молдовського народу хата («casa») вважається своєрідним «тілом», мікрокосмосом людини, що забезпечує її життя та захист. Незважаючи на десакралізацію космологічних та культурних цінностей, традиційна хата на території Республіки Молдова (у центральній зоні) й досі відтворює глибокі традиції, принципи сільського планування житла та традиційної структури хати з урахуванням функціональності житлового приміщення та символічних антропокосмічних основ.

Ключові слова: молдовська архітектура, традиційна хата, структура хати, одноповерхова/ двоповерхова хата, Каса Маре.

ВСТУП

Для населення сучасної Румунії та Молдови, хата як феномен матеріальної культури, уособлює важливий духовний центр людського життя, саме те місце, що поєднає мирське (цивільне) та щось сакральне (священне) [1, с. 40-41]. Для селянина житлова споруда є не просто суто матеріальним місцем, що належить до економічного порядку та виконує певні функції, але, як вважає Ернест Бернеа, хата також виступає «виразом його життєвого горизонту, відображенням його внутрішніх потреб, духовної спрямованості» (переклад на українську мову – Герман Ю.) [2, с. 140].

Традиційна хата пройшла довгий шлях розвитку: землянка, напівземлянка, а вже згодом, хату почали будувати назовні. Напівземлянки були також традиційним житлом слов'ян у VI-VIII столітті. Як відомо, спочатку хати будували із дерева, пізніше із глини та з камення; спершу хати були одноповерхові (рис. 1), згодом – двоповерхові (рис. 2).

ПОСТАНОВКА МЕТИ

Основною метою роботи є компаративне дослідження традиційної хати у центральній Молдові, Старий Орхей, зокрема, приділяється увага типології та іншим характеристикам сільського будинку кінця XIX – початку XX століття.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Існує багато давніх звичаїв, пов'язаних із будівництвом та плануванням будинку, які збереглися до наших днів. В народі й нині залишилася віра у запобігання та відвернення нещастя плануючи нову оселю [3, с. 20-24].

Стосовно плану будівництва перших традиційних хат на Пруто-Дністровському просторі, треба зауважити, що план загалом відрізнявся від типології, поширеної на території сучасної Румунії та Молдови від типології хат на території сучасної України. Особливості конструкції, елементи архітектури, декор значно відрізняються від одного регіону певної країни до іншого. Про це також згадують молдовські етнологи та архітектори: С. Шарануце [3], Є. Бизгу, М. Урсу [4] та відома українська архітекторка З. Мойсеєнко [5].

Рис. 1. Одноповерхова хата, Старий Орхей. (Фото: В. Малкоч)

Рис. 2. Двоповерхова хата у с. Требужени, Старий Орхей. (Фото: В. Малкоч)

Однак можемо відзначити і безліч спільних рис, а саме розподіл і призначення кімнат. Структура хати в зоні Нижнього Реуту (Старий Орхей), планування житла, сегментація дизайну інтер'єру, внутрішнє та зовнішнє оздоблення, інші особливості, що визначають його в цілому, еволюціонували з однокімнатного будинку до будинку з декількома кімнатами. Основними критеріями для визначення типології хат були висота і план. За висотою

відзначаємо два типи традиційних хат: одноповерхову і, пізніше, двоповерхову хату. Одноповерхова традиційна хата є найстарішим типом, котрий розвинувся з двох початкових типів планування: житло з однією кімнатою, і житло з однією кімнатою і передпокою. Передпокій видовженої форми був розділений на дві частини, утворюючи простір для зберігання речей тощо [5, с. 16-52].

Двокімнатна хата, що складається з передпокою і комори, яка виконує функцію житлової кімнати, набуває тривалого розвитку. Кімнати сполучені між собою, розташовані в одному корпусі будівлі. Розміри житлової кімнати досить великі, але виконання деяких домашніх справ іноді переходить із комори в передпокій. Поступово в передпокої з'являється отвір для печі, що призводить до появи зони приготування їжі. Ще пізніше з'являється будинок з трьома кімнатами, завдяки приєднанню нової житлової кімнати до центрального простору. Планіметричні зміни традиційної хати були обумовлені вдосконаленням системи опалення та приготування їжі. В організації інтер'єру вогнище було центральним елементом, навколо якого організовувалися всі інші приміщення будинку. Таким чином, традиційними приміщеннями сільської хати вважають: передпокій (тобто перша при вході кімната), житлову кімнату, а також Каса Маре (з'являється пізніше) [5, с. 53].

Особливості рельєфу території республіки та використання переважно традиційних місцевих будівельних матеріалів зумовили своєрідну забудову вулиць молдовського села та планування житлового будинку. Для сіл центральних районів характерна нерегулярна, мальовнича забудова, зумовлена пересіченим рельєфом. Стосовно вулиці будинки можуть бути розташовані під найрізноманітнішими кутами. Часто зустрічаються огорожі з каменю, високі декоровані стовпи біля воріт і хвіртки (рис. 3) [5].

Рис. 3. Особливості традиційної хати та воріт у сучасному контексті,
Старий Орхей, с. Бутучени (Фото: В. Малкоч)

Поблизу річки Реут широкого поширення набули будинки зі збірних кам'яних елементів, які визначили самобутність, своєрідність архітектурних прийомів у цьому районі. Певні відмінності залежно від району будівництва спостерігаються й у плануванні присадибної ділянки, що тісно пов'язане з плануванням житлового будинку. Планування та забудова присадибної

ділянки в різні історичні періоди залежали від соціально-економічних умов, спрямованості сільського господарства, особливостей побуту та фінансового достатку сільського населення [5].

ВИСНОВКИ

Автор дослідив специфіку традиційної хати у багатьох селах у зоні Нижнього Реуту. Найціннішими знахідками виявлено особливості архітектури в с. Требужени та с. Бутучени (Старий Орхей), що слугуватиме корисним матеріалом для видання гід з народної архітектури Молдови. На території сучасної Молдови, у центральній зоні, й досі розповсюджені одноповерхові та двоповерхові хати з кам'яними колонами, котрі зберегли специфіку символічної структури та традиції архітектури Молдови XX століття.

Дослідження підкреслює значення типології традиційних сільських хат та народної кам'яної архітектури у зоні Старий Орхей як яскравого феномену на Пруто-Дністровському просторі, що заслуговує бути законсервованими та внесеними до списку ЮНЕСКО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Malcoci V. Simbolismul corp-casă și omologările antropocosmice. În Revista Arta, *Epigraf*, Chișinău, 2004, p. 40-41.
2. Bernea E. Civilizația română sătească. Vremea : București, 2006, 166 p.
3. Șărănuță S. Cultura materială și spirituală a românilor din Basarabia sec. XIX-XX: Schițe și studii etnografice. Chișinău, 2019. 354 p.
4. Bâzgu E., Ursu M. Arhitectura populară din zona Orheiului Vechi. Chișinău, 2005, p. 1-10.
5. Moiseenco Z. Arhitectura caselor țărănești din Moldova. Chișinău. 1973. 203 p.

MALCOCI V.

CHARACTERISTICS OF THE TYPOLOGY OF TRADITIONAL HOUSES IN THE LOWER REUT AREA (OLD ORHEI): A COMPARATIVE CONTEXT OR RESEARCH

From a mythological perspective, within the culture of the Moldovan people, the house ("casa") is regarded as a kind of "body," a human microcosm that sustains life and provides protection. Despite the desacralization of cosmological and cultural values, the traditional house in the Republic of Moldova (in the central region) still embodies deep-rooted traditions, principles of rural housing planning, and the traditional structure of the house, taking into account the functionality of the living space and symbolic anthropocosmic foundations.

Key words: *Moldovan architecture, traditional house, house structure, single-story/two-story house, Casa Mare."*

Публікація була підготовлена в рамках дослідницької програми 170101: «Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural construit, etnografic, arheologic și artistic din Republica Moldova în contextul integrării europene (2024–2027)».